

שותפים יקרים,

בימים אלה, כל העשייה החינוכית שלנו, ובטח זו העוסקת בקידום הוגנות ומוביליות, היא מעשה של תקווה רדיקלית; לדמיין מציאות שעדיין אינה קיימת, להעז לקוות, ולפעול למרות המציאות לעבר עתיד טוב יותר לתלמידים, לצוותים החינוכיים, לקהילות של בתי הספר ולחברה הישראלית כולה.

נחום בלס כתב: "הפיזור של הישגים חינוכיים באוכלוסייה אינו אקראי. בקבוצות אוכלוסייה מסוימות שיעור גבוה מקרב התלמידים מגיע להישגים לימודיים גבוהים, ובאחרות שיעורם נמוך. [...] בני האדם אינם שווים בתכונותיהם, בשאיפותיהם, במאמציהם ובהישגיהם, ועל כן גם אי השוויון ביניהם בהישגים לימודיים וחינוכיים מובן ואף מוצדק בהיבטים מסוימים. עם זאת, אי שוויון בין קבוצות חברתיות המגדרות על פי גזע, מין, מעמד ואפיונים קולקטיביים אחרים שאינם בשליטתו של הפרט הוא בלתי צודק ואף מזיק – הן לפרט והן לחברה. הנזק חמור במיוחד בשל ההפסד של פוטנציאל הכישרון והיצירה הקיים בקרב המשתתפים לקבוצות חלשות מבחינה חברתית-כלכלית. במקרה של ישראל אי השוויון גם מאיים על יציבותה של רקמת החיים החברתית." (הישגים ופערים במערכת החינוך בישראל: תמונת מצב, 2020)

את סיום שנת הפעילות תשפ"ה אנחנו בוחרים להקדיש למאמץ לקדם מוביליות – למאמץ של התלמידים בבתי הספר שלנו לטפס במעלה "הסולם השבור" העומד לרשותם. אנחנו מקווים שתמצאו בחומרי הכנס משאבים לחשיבה ולעשייה היקרה של כלנו.

העשייה הזו דורשת שותפות גדולה ואמון;

שנצליח להחזיק ידיים,

לסמוך על הרקמה העדינה שיצרנו יחד

ולבנות סולם יציב וגבוה לתלמידים בבתי הספר שלנו.

בהערכה רבה,

צוות מ'שרים

יולי, 2025

כיצד מקדמים הוגנות בחינוך?¹

הוגנות בחינוך מתבטאת בכך שנסיונות אישיות או חברתיות כלכליות כמו מגדר, קבוצה אתנית או רקע משפחתי אינן מהוות מכשול להצלחה בחינוך (Equity and Quality in Education, OECD 2012). קידום הוגנות בחינוך זהו מאמץ לצמצם את הקשר בין הרקע ונסיבות החיים האישיות של האדם לבין הצלחה בחיים ומימוש עצמי. זוהי מציאות יומיומית בה מוסרים חסמים – מערכתיים וחברתיים, גלויים וסמויים – לטובת השתתפות ושגשוג של כלל קהילת בית הספר. הסרת החסמים מתבטאת בסביבה פדגוגית אפקטיבית, בה הלומדים יכולים להשתתף באופן פעיל, ליזום, להתפתח, לבטא ולממש את ייחודם, תוך שמירה על זהותם ותרבותם ומתוך יחסים הדדיים עם סביבתם (Agency, Co-Agency). כשמתקיימת הוגנות, יש לכל פרט בחברה סיכוי לשפר את איכות חייו (בהיבטים של קיום בסיסי, דיור, חינוך והשכלה, תעסוקה ופרנסה, בריאות, השתייכות חברתית ומשפחתית, שלומות ואוטונומיה), ולשנות את מעמדו בסולם הריבוד החברתי מבלי להיות כבול למאפייני הרקע שלו.

פעילות (Agency) היא הרצון והיכולת של הפרט להשפיע באופן חיובי על החיים שלו ועל העולם סביבו. במקביל ליכולתו להציב מטרות, להתבונן באופן רפלקטיבי ולנהוג באחריות כדי לחולל שינוי. השתתפות פעילה ויוזמת של תלמידה קשורה להתפתחות של זהות ותחושת מסוגלות, והיא עוזרת לו. לפעול עם תחושת משמעות.

פעילות משותפת (Co-Agency) היא היכולת של קבוצה לפעול יחד כדי להתמודד עם אתגר משותף תוך הסתייעות האחד בשני ומתן מקום לביטוי של הפרטים בקבוצה.

¹ המסמך מתבסס על חומרים שפותחו בתכנית משותפת של ג'וינט אשלים והאגף לחינוך יסודי במשרד החינוך, על תפיסת ארגון ה-OECD את קידום ההוגנות כפי שזו באה לידי ביטוי במסמך התשתית - Equity and Quality in Education, OECD 2012 וכן על התנסות משותפת של מוזם משרים ואבני ראשה במסגרת הסיוור הלימודי להיכרות עם מערכת החינוך בקופנהגן, דצמבר 2022.

הוגנות תלויה ב"תנועת מלקחיים" של מדיניות ופרקטיקות המשמשות גם להסרת חסמים וגם לפיתוח פעילות (Agency) של יחידים וקבוצות באמצעות פרקטיקות פדגוגיות-חינוכיות אפקטיביות. המשמעות היא שיש צורך:

- 1 להסיר את החסמים אשר מגבילים יחידים וקבוצות לממש את היכולות והשאיפות שלהם;
- 2 לקדם מודעות אזרחית ביקורתית ואחריות משותפת לכל הפרטים והקבוצות;
- 3 לקדם את היכולות של יחידים וקבוצות לממש את המשאבים האישיים והציבוריים.

את הניסיון והמאמץ לקדם הוגנות יש לבחון בשתי רמות:

רמת המאקרו (המדינה, המחוז, הרשות) ורמת המיקרו - בית הספר והכיתה. שתי הרמות אחראיות גם על הסרת חסמים וגם על עידוד פעילות ובשתי הרמות השאלות הן אותן השאלות:

- ▲ איך משתמשים במשאבים? איך מתקצבים את בתי הספר ואיך משתמשים במשאבי בית הספר לתלמידים השונים?
- ▲ קולו של מי נחשב? לאילו הורים מקשיבים ברשות ולאילו הורים מקשיבים בבית הספר? אילו קולות לא משתתפים בקבלת ההחלטות?
- ▲ איך מכירים בשונות וכיצד ההכרה בשונות מאפשרת תמיכה מותאמת ולא מהווה חסם? מה ההבדל בין ההורים השונים וכיצד עוזרים לקבוצות השונות להגביר מעורבות בבחירת בתי ספר, בהנהגת הורים? אילו חסמים צריך להסיר כדי שהקבוצות השונות יוכלו להגביר מעורבות?

שלושה סוגי פעולה של הסרת חסמים

הגברת הנגישות למשאבים -

מדיניות של חלוקת משאבים כגון ציוד, שעות פרטניות, הסעות, מורים איכותיים, אך גם זמן המוקדש לתלמידים בתוך שיעור, ישיבות פדגוגיות או שיחות עם הורים בהתאם לצרכים וללא תיוג. פעולה להסרת חסמים למשאבים מתחברת לקידום צדק חלוקתי.

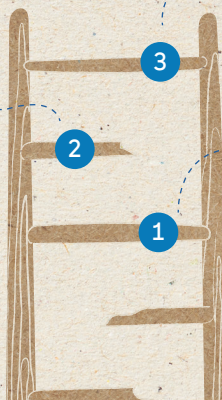
הכרה במגוון של זהויות ובערך שלהן לחברה -

הבנה שלערכים, נקודות המבט, הידע, השפות, מטרות ודרכי הפעולה המגוונות יש ערך לפרט ולכלל ושיש צורך להנכיח אותם במרחב הציבורי ובדיאלוג מתמיד. פעולה להסרת חסמים תרבותיים מתחברת לקידום צדק הכרתי.

קידום "יצוג" השתתפות

השפעה של כל השותפים

- מימוש מעשי של ההכרה בחשיבות המגוון מתבטא בפעולה מכוונת הדואגת לייצוג המגוון במנגנוני השפעה וקבלת החלטות.

"מצפן" מישרים

מה הכי חשוב לנו? מה מניע אותנו?

חשוב לנו להבטיח שמערכת החינוך תספק לכל הילדים והילדים אפשרות לקדם את איכות חייהם וחיי הקהילות שלהם ללא קשר לרקע ממנו הם מגיעים – המוצא, המעמד הכלכלי, השפה, הדת והמגדר. הפערים הגדולים בהישגים של תלמידים על רקע כלכלי-חברתי, שבאים לידי ביטוי כבר בבית הספר היסודי ומשפיעים על עתידם של ילדי ישראל ועל החברה הישראלית, מדאיגים אותנו מאוד. האתגרים המורכבים שאיתם מתמודדים הצוותים החינוכיים בבתי הספר המשרתים אוכלוסיות החוות עוני והדרה חברתית הם שמניעים אותנו לפעולה. אנחנו מבינים שבתי ספר אלה פועלים בתוך הקשר מורכב ומתמודדים עם סבך בעיות, ואנחנו מאמינים שצוותים אלו, בעזרת תמיכה מקצועית רחבה, יכולים לקדם את בתי הספר.

חשוב לנו שהצוותים החינוכיים:

- ◀ יחזיקו בידע הייחודי הנדרש לקידום בתי הספר והקהילות שלהם;
- ◀ ירגישו שהם מסוגלים לבצע את המשימה החינוכית;
- ◀ יוכלו יחד לנתח את המציאות איתה הם נפגשים, לחשוב על פתרונות, להתנסות בהם ולבחון את עצמם באופן שוטף בכנות, ובאחריותיות.

אילו אנשים אנחנו רוצים לגדל ולהצמיח?

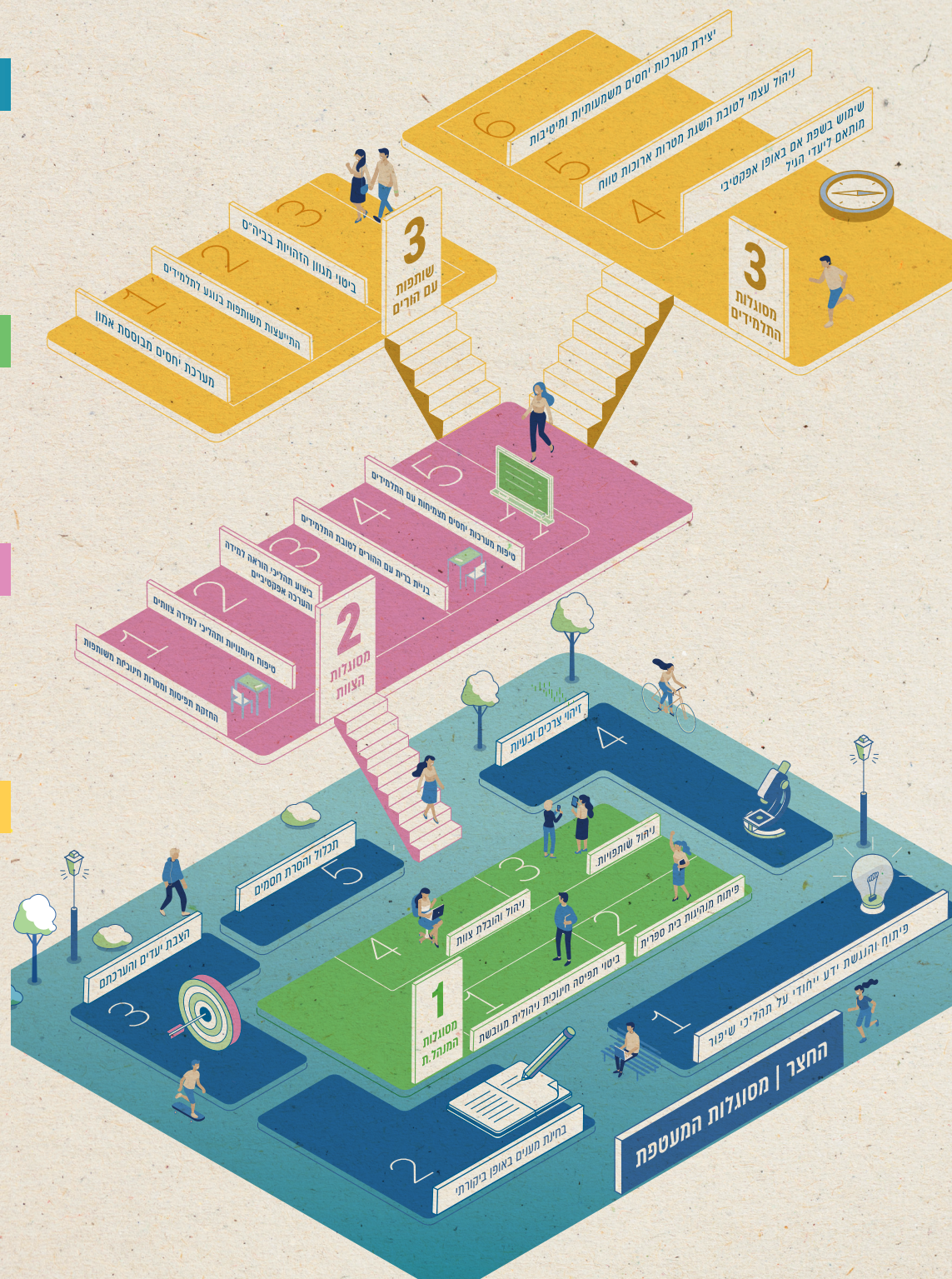
- אנחנו רוצים לתמוך בצמיחתם של אנשי חינוך בבתי הספר ובארגוני מגזר שלישי שהם:
- ◀ **הומניסטים** – שמאמינים ביכולת של בני אדם לגדול ולהתפתח ובצורך לטפח את היכולות של אנשים להשפיע לטובה על סביבתם;
 - ◀ **אמיצים** – שנכונים להסתכל על עשייתם, לבחון אותה באופן כן וביקורתי ולטייב אותה בהתאם; שמוכנים לפעול "מחוץ לקופסה" ולקחת אחריות על התנסויות לא שגרתיות;
 - ◀ **שאפתניים** – שמציבים לעצמם ולסביבתם יעדים מאתגרים, גם כשנדמה שזה עדיין בלתי אפשרי;
 - ◀ **שיתופיים** – שיודעים לבקש עזרה, להסתמך על ידע, יכולות וניסיון של אחרים ומחפשים שיתופי פעולה שיאפשרו להם ללמוד ויגדילו את מרחב השפעתם;
 - ◀ **למדנים** – שאוהבים ללמוד, להשתנות, להתפתח, שמגלים גמישות ופתיחות.

המסוגלות לחולל מהפך בית ספרי בריקיימה

המסוגלות לחולל מהפך בית ספרי מורכבת ממכלול הידע והיכולות הנדרשים מכל השותפים המרכזיים בתהליך: המעטפת של בתי הספר, המנהלת, הצוות והתלמידים. מפת הידע שפיתחנו מבוססת על ההתנסות והלמידה במיזם מישרים והיא נמצאת בתהליך פיתוח מתמשך בהתאם ליעד השני של המיזם – לחלץ ידע מבוסס התנסות בהקשר הישראלי שניתן יהיה להשתמש בו באופן נרחב יותר בבתי הספר היסודיים בארץ.

עבור כל אחד מהשותפים הגדרנו מהי המסוגלות הנדרשת ממנו – כלומר, איזה ידע ואילו יכולות נדרשות ממנו – כדי לקדם את השיפור הרצוי בתחום אחריותו ואת התהליך כולו. עבור כל מסוגלות מוצעים תפיסות, כלים ופרקטיקות ללמידה, טיפוח והערכה שלה. הקשרים ההדוקים והתלות הגבוהה בין כל השותפים מייצרים מנופי השפעה הדדיים, כך שכדי לחולל מהפך בריקיימה יש לשפר את רמת המסוגלות של כל השותפים, וכל שיפור ברמת המסוגלות של אחד מהשותפים בהכרח משפיע לטובה על רמת המסוגלות של כלל המערכת.

החצר | מסוגלות המעטפת

- פיתוח והנגשת ידע ייחודי על תהליכי שיפור
- הצבת יעדים והערכתם
- זיהוי צרכים ובעיות
- בחינת מענים באופן ביקורתי
- תכלול והסרת חסמים

קומה 1 | מסוגלות המנהל.ת

- ביטוי תפיסה חינוכית ניהולית מגובשת
- פיתוח מנהיגות בית ספרית
- ניהול והובלת צוות
- ניהול שותפויות

קומה 2 | מסוגלות הצוות

- טיפוח מיומנויות ותהליכי למידה צוותים
- ביצוע תהליכי הוראה למידה והערכה אפקטיביים מותאמי צרכים
- בניית ברית עם ההורים לטובת התלמידים
- טיפוח מערכות יחסים מצמיחות עם התלמידים

קומה 3 | מסוגלות התלמידים ושותפות עם הורים

שותפות עם הורים

- מערכת יחסים מבוססת אמון
- התייעצות משותפות בנוגע לתלמידים
- ביטוי מגוון הזהויות בביה"ס

מסוגלות התלמידים

- שימוש בשפת אם באופן אפקטיבי מותאם ליעדי הגיל
- ניהול עצמי לטובת השגת מטרות ארוכות טווח
- יצירת מערכות יחסים משמעותיות ומיטיבות

מישרים במספרים

36

מנהלות ומנהלים אמיצים
ומחויבים המובילים בתי ספר
מקצרים עד אילת ב-30 רשויות

5,366

בתי אב

900

מורים

800

תלמידים שסיימו בהצלחה
את רכישת הקריאה בכיתה א'

3

ארגוני מגזר שלישי - ברנקו וייס, המרכז
הישראלי לחדשנות בחינוך וכל ישראל
חברים, עם יותר מ-60 שותפים פעילים
ומעורבים.

76

מפגשי הכשרות מנהלות ומנהלים

60

מפגשי הכשרת מאמנות

מילון מושגים:

מוביליות חברתית,

שוויון והוגנות בחינוך

מוביליות חברתית (Social Mobility)

יכולת של פרט או קבוצה לשפר את מיקומם החברתי-כלכלי לאורך החיים או בהשוואה לדור הקודם. המוביליות יכולה להימדד על בסיס הכנסה, השכלה, מקצוע ועוד.

מקור: OECD (2018), A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility

הוגנות (Equity)

שלא כמו שוויון, ההוגנות מכירה בכך שצדק חברתי מחייב התאמה של המשאבים לצרכים. כלומר, תלמיד מרקע מוחלש זקוק ליותר תמיכה ומשאבים כדי להגיע לאותה נקודת פתיחה של תלמיד אחר.

מקור: OECD (2012), Equity and Quality in Education

קו העוני (Poverty Line)

רמת הכנסה המהווה סף תחתיו חיים משפחות או יחידים המוגדרים כעניים. בישראל מדובר לרוב ב-50% מההכנסה החציונית למשק בית נפש. לחיים מתחת לקו העוני השפעה ישירה על חינוך ובריאות.

מקור: המוסד לביטוח לאומי – דוחות עוני שנתיים.

מוביליות בין-דורית (Intergenerational Mobility)

שינוי במעמד החברתי-כלכלי של ילדים בהשוואה להוריהם. לדוגמה, אדם שגדל במשפחה ענייה ומשיג השכלה גבוהה ומקצוע מכניס – מהווה דוגמה למוביליות בין-דורית חיובית.

מקור: Chetty, et al. (2014), Equality of Opportunity Project

מוביליות יחסית (Relative Mobility)

הסיכוי של אדם להתקדם או לרדת במדרג החברתי בהשוואה לאחרים באוכלוסייה. כלומר, גם אם כלל האוכלוסייה משתפרת, חשוב לבדוק מי "עולה מהר יותר".

מקור: Beller & Hout (2006), Intergenerational Social Mobility: The United States in Comparative Perspective

פערים חברתיים-כלכליים (Socioeconomic Gaps)

הבדלים בהכנסה, השכלה, נגישות לשירותים ואיכות חיים בין קבוצות שונות באוכלוסייה. במערכת החינוך, פערים אלו באים לידי ביטוי בציונים, בנגישות לחינוך איכותי ובהשקעת המדינה.

מקור: משרד החינוך (2022), דוח אי שוויון בחינוך.

שוויון הזדמנויות (Equality of Opportunity)

מצב שבו לכל אדם ניתנת גישה שווה למשאבים, הזדמנויות והשכלה – ללא קשר לרקע החברתי או הכלכלי שלו. בחינוך, זה אומר שילד ממשפחה מוחלשת יש אותן אפשרויות הצלחה כמו ילד ממשפחה מבוססת.

מקור: Rawls, J. (1971), A Theory of Justice

מדיניות מכוונת מוביליות (Mobility-Oriented Policy)

מדיניות שמטרתה לצמצם פערים, לחזק אוכלוסיות מוחלשות ול"צר מסלולים אמיתיים להתקדמות – במיוחד באמצעות חינוך, תעסוקה ושירותים ציבוריים מותאמים.

מקור: World Bank (2018), Fair Progress? Economic Mobility across Generations

לקריאה נוספת ולהעמקה

הנשארים מאחור:
מוביליות בין-דורית ומלוכדות העוני בישראל,
המכון הישראלי לדמוקרטיה

מתווה הקפיצה החברתית:
קרן רש"י

אתר מפת הידע
למוביליות חברתית - כלכלית

ניידות בין דורית בישראל,
אורן הלר - המוסד לביטוח לאומי

חדר המצב החברתי -
מעבדה לתכנון - אסטרטגי - חברתי חכם

טופוגרפיה חברתית:
ייצוג חדש ליחסי מרחב-חברה